

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Eesti ajaloo osakond

Brita Palmiste

Järvamaa algkoolid aastatel 1919-1934:

aineline olukord ja uute koolimajade ehitamine

Bakalaureusetöö

Juhendaja: dotsent Ago Pajur

Tartu 2016

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Algkoolid Eestis 1919–1934	6
1.1 Koolide, klasside ja õpilaste arv.....	9
1.2 Koolimajade seisukord.....	11
2. Järvamaa kooliolud.....	18
2.1 Koolide, klasside ja õpilaste arv.....	21
2.2 Koolimajade seisukord.....	24
3. Uute koolimajade ehitustööd.....	27
3.3 Piiumetsa koolimaja.....	27
3.2 Mustla koolimaja.....	30
3.1 Lehtmetsa-Risti koolimaja.....	31
Kokkuvõte.....	35
Kasutatud kirjandus ja allikad.....	37
Summary.....	39

Sissejuhatus

Riiklikul haridussüsteemil on riigi elanike elus väga tähtis roll – tänapäeval on kohustusliku põhikoolihariduse omandanu veetnud suurema osa oma elust koolis. Alates Eesti iseseisvumisest hakati haridusele suuremat tähelepanu pöörama, kui seda oli tehtud tsaariajal. Kuueklassiline algkool sai aina enam normiks. Paraku on aga ajaloos nii, et sõjad ja poliitika on kultuurielust olulisemad, ja näiteks Eesti ajalugu VI köide käsitleb kõigi eestlaste elu kujundanud algkooli vaid ühel leheküljel. Just seetõttu leidiski käesoleva töö autor, et hariduselu erinevaid aspekte peaks enam käsitlema. Kuigi haridust käsitlevaid publikatsioone on ilmunud suurel hulgal, jäävad need koolide aineliste olude kajastamisel napisõnaliseks, keskendudes pigem pedagoogikale. Käesolev töö taotleb vastupidist ja käsitleb pedagoogika asemel koolide ainelisi olusid. Autor ei ole seni suutnud leida ühegi Eesti maakonna kohta eriuurimusi, mis käsitleks selle maakonna hariduselu lühema perioodi jooksul ja vaatlaks eraldi just koolide aineliste olude muutumist ajas. Järvamaa sai valitud autori isikliku huvi tõttu piirkonna vastu.

Käesoleva töö eesmärgiks on anda ülevaade maakonna hariduselu alates 1919. aastast, mil anti välja Asutava Kogu esimesi haridusmäärusi, kuni 1934. aastani, mil uue haridusseadusega lõppes üks ajajärk Eesti hariduse arengus, ja algas uus. Uurimistöö püüab vastata järgmistele küsimustele:

- 1) Missugused seadused ja eeskirjad reguleerisid koolide aineliste olude korraldamist?
- 2) Kuidas muutus aja jooksul Järvamaa koolivõrk ja õpilaste arv?
- 3) Kuidas tuli Järvamaa toime kooliolude parandamisega?
- 4) Milline oli uute koolimajade ehitusprotsess?

Bakalaureusetöö üheks peamiseks allikate grupiks on olnud kooliolude aruanded, mida iga kool õppeaasta kohta haridusministeeriumile koostama pidi. Neis aruannetes olid olulisemateks teemadeks kooliruumide suurus, õpilaste arv, ja õpilaste edasijõudmine, lisaks toodi välja kooli tulud ja kulud, kooli hoolekogu ja

kooli ekskursioonid, kui neid oli. Kuna kooliolude aruannete jaoks oli igal aastal tüüpblankett, saab koole põhjalikumalt võrrelda, kui see oleks võimalik üksikute ülevaadetega. Tänu neile aruannetele on võimalik vaadelda Järvamaa koolide arengut läbi aastate ja näha, millised koolid kadusid, millised kasvasid, ja kuidas suutsid omavalitsused rahuldada nende vajadused uute ja paremate ruumide järele. Lisaks Riigiarhiivi haridusministeeriumi fondile 1108 leidis statistilisi andmeid õpilaste arvu kohta Järva Maavalitsuse fondis (fond 2424). Statistilisi andmeid sai rohkelt ka kuukirjast Eesti Statistika, mis ilmus alates 1919. aastast, ning Riigi Statistika Keskbüroo väljaandest Haridus Eestis¹, mis ilmus 1924. aastal ja andis erakordselt laia ülevaate vabariigi algusaastate haridusmaastikust. Statistika kasutamisel kujunes suurimaks probleemiks see, et Paidet (ja hiljem ka Tapat ja Türit) käsitleti aeg-ajalt Järvamaa osana, tihemini aga eraldiseisva haldusüksusena, mistõttu on mõningail juhtudel keeruline tagantjärgi selgeks teha, kummaga on tegemist.

Teine olulisem allikate grupp on haridusseadused, mida anti alates 1920. aastast välja mitmeid. Nende seaduste mõjul kasvasid ja arenesid Eesti algkoolid, eriti muutsid koolide olusid 1924. aasta avalikkude algkoolide hoonete ehitamise erimäärused. 1922. aasta seadus lõi koolimajade ehituslaenu fondi, millega paranesid tunduvalt koolide rahastusvõimalused.

Kaasaegseid teateid ja arvamusi sai koolimajade ehituse ajaloo osas ajalehest Järva Teataja, mis ilmus alates 1926. aastast, algul kaks, hiljem kolm korda nädalas. Järva Teatajas ilmusid ka mõningail aastail lühikesed kokkvvõtted kooliolude aruannetest. Need ülevaated ei anna aimu sellest, millistes valdades oli hariduselu paremini korraldatud, vaid räägivad maakonnast tervikuna. Samuti ei võrrelda Järvamaa andmeid teiste Eesti maakondadega. Üksikuid uudiseid eri teemadel on ka ajalehtedest Postimees ja Vaba Maa.

Töö kirjutamisel on olnud suureks abiks Lembit Andreseni käsitledud Eesti kooli ajaloost.² Tegemist oli Eesti pedagoogikateadlasega, kelle peamiseks

¹ Haridus Eestis. Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo 1924.

² Andresen, Lembit. Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu IV. Iseseisvusaeg 1918-1940. Avita. Tallinn 2007; Andresen, Lembit. Eesti kooli ajalugu. Algusest kuni 1940. aastani. Avita, Tallinn 1995.

uurimissuunaks oli küll rahvakooli vanem ajalugu, kuid kes on käsitlenud seni kõige põhjalikumalt ka 20. sajandi kooliajalugu. Konkreetsemaid andmeid Järvamaa hariduselust, niihästi selle plusside kui ka vajakajäämistest osas, sai koguteosest Järvamaa kohta.³ Koolimajade projekteerijate ja ehitajate kohta sai infot Hanno Talvingu raamatust Eesti koolimajad.⁴ Lisainfot arhitektuuri-küsimustes andis Sandra Mälgü alusuuring 1920-1940 aastatel ehitatud koolimajade kohta⁵. Järvamaa mõisakoolide rohkuse kohta andis ülevaate Eesti Arhitektuurimuuseumi poolt välja antud teos Mõisast kooliks: Eesti mõisakoolide teejuht.⁶

Töö koosneb kolmest peatükist ja lisadest. Esimene peatükk annab ülevaate kogu Eesti koolioludest tervikuna, peatudes pikemalt haridusseadustel, koolide ja õpilaste arvu muutumisel ning koolioludel. Järgnevad peatükid käsitlevad aga konkreetsemalt Järvamaa koole. Teise peatüki alla jäävad koolide statistika ja kooliolude aruannete loodud pilt koolimajadest. Viimane peatükk võtab vaatluse alla (Lehtmetsa-)Risti, Mustla ja Piiumetsa koolimajade ehituslood ja jälgib nende kulgu, suuresti läbi maakonnalehe Järva Teataja numbrite.

³ Järvamaa, I. Eesti Entsüklopeediakirjastus, Tallinn 2007.

⁴ Talving, Hanno. Eesti koolimajad. Tänapäev. Tallinn 2011.

⁵ Mälgü, Sandra. Maakoolimajad 1920-1940- Eesti 20. sajandi (1870-1991) väärtusliku arhitektuuri kaardistamine ja analüüs. Tallinn 2012.

http://register.muinas.ee/ftp/XX_saj._arhitektuur/alusuuringud/Maakoolimajad/Maakoolimajad%20koos.pdf 16.05.2016.

⁶ Mõisast kooliks: Eesti mõisakoolide teejuht. Koostaja Pille Epner. Eesti Arhitektuurimuuseum. Tallinn 2015.

1. Algkoolid Eestis 1919–1934

Esimene olulisem ja pikemat aega mõju avaldanud Eesti riigi haridust puudutav seadus oli 1920. aasta 7. mail Asutava Kogu poolt vastu võetud Avalikkude algkoolide seadus. Seadus oli 1917. aastal Maanõukogu ajutise kooliseaduse edasiarendus, mida oli täiendanud Eesti Õpetajate Liit. Erinevalt Õpetajate Liidu eelnõust, mis pakkus välja seitsmeklassilise algkooli, piirdus Asutava Kogu hariduskomisjon kuuega, kuna seitsmeklassilise algkooli rakendamine praktikas oleks käinud üle jõu.⁷ Seadusele eelneva Asutava Kogu 1919. aasta määruse järgi kehtis neljaklassiline koolikohustus. Neile neljale klassile järgnesid algkooli 5.–7. klass, mis polnud kohustuslikud.⁸ 1920. aasta avalikkude algkoolide seadus mõjutas küll äärmiselt tugevalt Eesti haridussüsteemi kuni uue seaduse väljaandmiseni 1931. aastal, kuid ei jõudnud isegi algaval kooliaastal täiel määral kehtima hakata.

Omavalitsuste vaesuse ja koolimajade ning kvalifitseeritud õpetajate vähesuse tõttu lühendati juba 1920. aasta septembris haridusseadust täiendava määrusega kohustuslikku koolipõlve kuult aastalt neljale, ja algul 35-nädalasena planeeritud kooliaastat 30-nädalaseks. Edaspidi pidi kooliaasta aina pikenema, kuni jõuab lõpuks 35 nädalani.⁹ Kuueklassilise algkooli kohustuse asemel jäi püsima neljaklassiline koolikohustus, mida pidi laiendatama üle Eesti hiljemalt 1930. aasta 1. jaanuariks.¹⁰ Omavalitsustel oli samas õigus varem kuueklassilist algharidust kohustuslikuks teha, ja mitmel pool nii tehtigi. Kuue klassi läbimine andis eelise keskkooli astudes, aga kesk- ja kutsekooli astumine oli võimalik ka neljaklassilise algkooli lõpetanud ja õppekavade ühtlustamatuse puhul pidi kool võimaldama õpilasel aineid järgi õppida.¹¹ 1930. aasta juulis vastu võetud seadusest on näha, et jaanuariks polnud igal pool kuuenda õppeaasta koolikohustus saavutatud, ning ka edaspidi lubati see teostamata jätta, juhul kui ruumide puuduse tõttu see võimatu on.¹² Selline järeleandlikkus võis olla hea

⁷ Andresen, 2007, lk 14-18.

⁸ *Ibid.*, lk 11.

⁹ Määrus avalikkude algkoolide seaduse elluviimise kohta, 24.09.1920. – *Riigi Teataja* 1920, nr 153/154, lk 1218.

¹⁰ Andresen, lk 20.

¹¹ Määrus avalikkude algkoolide seaduse elluviimise kohta, 24.09.1920. – *Riigi Teataja* 1920, nr 153/154, lk 1218-1219.

¹² Avalikkude algkoolide seaduse muutmise seadus, 19.07.1930. – *Riigi Teataja* 1930, nr 56, lk

omavalitsuste jaoks, kellel oli raskusi piisavalt suurte koolimajade ehitamisega, õpetajate leidmisega, või ka vanemate veenmisega, et nad oma lapsed kooli saadaks, kuid avaldas negatiivset mõju lastele endile, kes kuueklassilise kooli puudumisel oma lähikonnast pidid käima koolis väga kaugel.

Olemasolevad valla-, kihelkonna-, ministeeriumikoolid, kõrgemad alg- ja rahvakoolid ja mitmesugused muud erinimelised algharidust pakkuvad koolid nimetati 1920/21. õppeaasta algusest peale avalikkudeks algkoolideks. Samal ajal kaotati igal aastal ära kõigis kesk- ja kutsekoolides nende kõige madalam klass, mis vastas kohustuslikule algkooliklassile, või muudeti see algkooli klassiks. Maksimaalselt viis aastat võisid sellisel moel moodustatud algklassid riigialgkoolidena ajutiselt töötada, kuid seejärel tuli nad haridusministeeriumi otsusega täielikult ära kaotada. See tähendab, et kui 1920. aastal oli mõne keskkooli juures kõige madalamaks klassiks selline, mis vastas algkooli kuuendale klassile, siis polnud tarvis seda ära kaotada, kuna kuueklassiline algkool polnud veel kohustuslik. Kuueklassilise algkooli kehtestamise ajaks tuli aga kõik algkooliklassidele vastavad klassid likvideerida. 1920/21. õppeaastaks võisid endistes kõrgemates alg- ja rahvakoolides tegutsema jääda ka 7. klassid, kuid kuuendat klassi loeti alates 1920. aasta kevadest juba ka lõpuklassiks.¹³ 1924. aastal andis haridusminister korralduse sulgeda alates 1924/25. õppeaastast avalike gümnaasiumide juures töötavad algkooliklassid.¹⁴

Avalikkude algkoolide seaduse järgi pidi koolikohustus kestma 7.–16. eluaastani. Kuueteistkümnenda eluaasta saabudes pidi laps käimasoleva kooliaasta lõpuni koolis käima, kuid võis seejärel koolist lahkuda enne lõpetamist. Kooliea alguse erandiks olid need lapsed, kelle kooliminekut takistas kauakestev haigus või „hiline kehaline või vaimline arenemine“. Samuti tehti mööndus neile lastele, keda vanemad tahtsid varem kooli panna, ja kes olid selleks piisavalt arenenud. Koolikohustuse põhjuseta mittetäitmisel määrati lapsevanematele või hooldajatele 1–20 marga suurune rahatrahv iga põhjuseta puudunud päeva kohta, mille koolile

645.

¹³ Määrus avalikkude algkoolide seaduse elluviimise kohta, 24.09.1920. – *Riigi Teataja* 1920, nr 153/154, lk 1218.

¹⁴ Haridusasutused Eestis 1919-1940. Eesti NSV Ministrite Nõukogu j.a. Arhiivide Peavalitsus, Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehtmise Riiklik Keskarchiiv. Tallinn 1989, lk 17.

maksmata jätmisel võidi saada lausa kohtulikult karistatud.¹⁵ Täiendava määrusega otsustati aga 1920. aasta sügisel, et kuni uue muutva määruse väljaandmiseni nõutakse üle Eesti 9–15-aastaste laste kooliskäimist, ja kooli ülalpidajate endi otsustada on, kas nad soovivad juba enne koolikohustuse riiklikku laiendamist seitsmendast eluaastast kuueteistkümnendani seda oma koolides sisse viia. Nüüdki pidi 15-aastane ootama käimasoleva kooliaasta lõpuni, et koolist lahkuda, ja 8-aastased võisid astuda soovi korral esimesse klassi, kui kooliruumide puudus seda ei takistanud.¹⁶

1924. aasta 1. augustist alates laienes koolikohustus 8-aastastele lastele, kuid endiselt jäeti maavalitsustele õigus anda määrusi alla 9-aastaste koolikohustusest vabastamiseks neis valdades, kus koolisunduse läbiviimine raskusi tekitab.¹⁷ 1930/31. õppeaastast alates ei olnud aga valla raskused piisavaks põhjuseks kooliea muutmiseks ja hiljem kui 8-aastaselt võis laps kooli minna vaid maakoolivalitsuse otsusel ja „mõjuvatel põhjustel“.¹⁸

Uus avalikkude algkoolide seadus, mis võeti Riigikogu poolt vastu 2. juunil 1931, jättis algkooli 6-klassiliseks, ja kehtestas vähemalt 180-päevase õppetöö kestuse, kui polnud võimalik eelistatud kooliaasta algamine 1. septembril ja lõppemine 31. mail. 180 päeva tähendab 6-päevase koolinädala juures 30 nädalat. Ilmselt ei leitud, et vajalik oleks 35-nädalane kooliaasta, nagu 1920. aasta seadusega oli tahetud luua. Uuendus tuli sisse koolikohustuse vanuselise piiri juures – kui varem pidi kooliealine laps jääma algkooli kuni selle õppeaasta lõpuni, mil ta vanus täis sai, siis nüüd võis koolist lahkuda juba eelneval õppeaastal, kui sünnipäev jäi kooliaasta esimesse poolde. Püsima jäi varasem rahatrahv vanematele või hooldajatele, kes olid süüdi lapse korratus kooliskäimises, kuid nüüd sai trahvisummaks 5–40 senti puudunud päeva eest.¹⁹

¹⁵ Avalikkude algkoolide seadus, 22.05.1920. – *Riigi Teataja* 1920, nr 75/76, lk 594.

¹⁶ Määrus avalikkude algkoolide seaduse elluviimise kohta, 24.09.1920. – *Riigi Teataja* 1920, nr 153/154, lk 1218.

¹⁷ Täiendav määrus avalikkude algkoolide seaduse elluviimise kohta, 12.06.1923. – *Riigi Teataja* 1923, nr 83, lk 617.

¹⁸ Avalikkude algkoolide seaduse muutmise seadus, 19.07.1930. – *Riigi Teataja* 1930, nr 56, lk 645.

¹⁹ Avalikkude algkoolide seadus, 9.06.1931. – *Riigi Teataja* 1931, nr 46, lk 613-616.

1934. aasta avalikkude algkoolide seaduse muutmise seadusega, mille andis dekreediga korras Riigivanem 25. mail 1934, langes koolikohustuse iga 14. eluaastani. Nagu ka eelmise muudatuse järel, võis 13-aastane nüüd uut kooliaastat mitte alustada, kui ta oli selle esimeses pooles saamas 14.²⁰

1.1 Koolide, klasside ja õpilaste arv

Algkoolide arv kasvas 1918/19. õppeaastast alates kuni 1920/21. õppeaastani 1396 koolilt 1419 koolini – 75 võrra. Kuigi kasv polnud erakordselt suur, on igasugune uute koolide rajamine kindlasti positiivne nähtus, kuna sellega sai suurem hulk lapsi võimalusi kodule lähemal koolis käia. Kohe seejärel hakkas koolide arv hoopis langema ja jõudis 1922/23. õppeaastaks madalamale, kui oli iseseisvusaja alguses. See oli tingitud väikeste külakoolide sulgemisest ja nende õpilaste suunamisest suurematesse vallakoolidesse, kus oli rohkem klasse. Erandiks oli Võrumaa, kus 1921/22. ja 1922/23. õppeaastate võrdluses koolide arv hoopis nelja võrra kasvas.²¹

Positiivse nähtusena tekkis 1922/23. õppeaastaks üheainsa aasta jooksul üle Eesti juurde veelgi rohkem algkooliklasse (täpsemalt 94), kui oli kadunud koole. Neist üle poole lisandus linnades, kus koolide arv oli kasvanud, mitte kahanenud, kuid siiski tekkis ka maakondades juurde 36 uut algkooliklassi, kuigi koole jäi 64 võrra vähemaks. Ilmselt tuli see sellest, et varemgi keskmisest maakoolist suurem valla algkool sai nüüd väiksematest koolidest sinna saadetud õpilaste tõttu kasvada 6-klassiliseks, kui ta seda juba varemgi polnud. Maakondadest olid aga eranditeks Viru-, Järva-, Pärnu- ja Viljandimaa, kus koos koolide arvuga vähenes õppeaastail 1921/22. kuni 1922/23. ka klasside arv. See võib tähendada, et neis maakondades võis juba enne 1923. aastat olla piisavalt palju koole, et pakkuda haridust kõigile lastele. Haapsalus, Kuressaares ja Petseris jäi klasside arv samaks. Statistilised andmed näitavad, et elanike arvu kohta oli mainitud maakondades klasse pigem keskmiselt või üle selle – 1922/23. õppeaastal oli Virumaal klass iga 158, Järvamaal iga 166, Pärnumaal iga 165 ja Viljandimaal iga 171 elaniku kohta, ning kõige „kehvem“ oli seis Harjumaal – vaid iga 207 elaniku kohta oli üks algkooli

²⁰ Avalikkude algkoolide seaduse muutmise seadus, 1.06.1934. – *Riigi Teataja* 1934, nr 45, lk 891.

²¹ Haridus Eestis, lk 19-20.

klass. Kooliealisi lapsi oli Harjumaal samuti ühe klassi kohta kõige rohkem, lausa 26. Keskmiselt oli see arv maakondades 21, linnades 32.²²

Pärast 1923. aastat koolide arv kahanes jätkuvalt – kui 1921. aastal oli Eestis 1471 algkooli, ja 1923. aastal 1436,²³ siis 1925. aastaks langes see arv alla 1400, ja 1930. aastaks alla 1300. Neist koolidest paiknes suurem osa maal, näiteks 1933/34. õppeaastal 1111 algkooli 1243st. Enim algkoole leidis 1924–1936 aastatel keskmiselt Virumaal, järgnesid Tartumaa ja Harjumaa, kõige vähem algkoole oli Valgamaal. Võrdluseks võib tuua nende keskkoolide arvu, mis olid asutatud 1922. aasta keskkoolide seaduse järgi – samal perioodil oli neid kõige rohkem Harjumaal, võrdseina järgnesid Viru- ja Tartumaa. Uusi keskkooles, mis töötasid 1934. aasta haridusseaduse järgi, oli Virumaal vähem kui Tartumaal, kuid endiselt oli koolide arvult juhtivaks Harjumaa. Linnade arvestuses oli 1935/36. õppeaastaks enim algkoole Harjumaa linnades (Tallinn, Paldiski ja Nõmme), keskmiselt neli korda rohkem kui teiste maakondade linnades.²⁴ Elanikke oli Harju linnades aga 2,6 korda rohkem, kui Tartus, 15 korda rohkem, kui Järvamaa linnades, ja 4,5 korda rohkem, kui Virumaa linnades. Seega oli elanike arvu kohta Harju linnades küll rohkem koole kui ükskõik mujal peale Tartu. Virumaaga oli aga seis üsnagi võrdne.²⁵ Veel 1923. aastal oli 95,2% Tallinna algkooliõpilastest pärit Tallinnast, ja ei ole põhjust arvata, et see arv oleks pidanud aastate jooksul väga palju kasvama. Küll aga oli üle poole Paldiski algkooli õpilastest pärit Paldiskist väljastpoolt.²⁶

Avalikes algkoolides käivaid lapsi oli 1922/23. õppeaastal kokku 114 407. See arv moodustas keskmiselt 10,5% elanikkonnast, ja 88,2% 9–14-aastaste laste arvust. Kuna aga antud ajal olid veel paljud 9–14-aastased lapsed õppimas keskkoolides likvideerimata jäänud nooremates klassides, siis oli algharidust omandavaid lapsi 121 888, kes moodustasid 11,17% üldisest elanikkonnast, ja 94% kooliealiste laste arvust.²⁷ Vanemad mitte koolis käivad kooliealised lapsed võisid olla juba algkoolikursuse läbinud, kuna kohustuslik oli veel vaid 4-klassiline algkool.

²² Haridus Eestis, lk 19-20.

²³ Andresen, 1995, lk 170.

²⁴ *Ibid.*, lk 269.

²⁵ *Ibid.*, lk 7.

²⁶ Haridus Eestis, lk 29.

²⁷ *Ibid.*, lk 21-22.

Samas oli ka suur hulk neid lapsi, kes koolist ilma mõjuva põhjuseta puudusid. Neid kooliealisi lapsi, kes algkoolis ei käinud, oli 1922/23. õppeaastal 5133, ja suurem osa neist, 2108 last, elas Petserimaal. Sellest hulgast teadaolevalt 103 last (Valgamaalt, Harjumaalt ja Pärnust), kuid ilmselt rohkem, õppis koolivalitsuse loal kodus.²⁸

1.2 Koolimajade seisukord

Pärast iseseisvumist oli Eesti koolide suurim probleem õpetajate ja sobivate õpikute leidmise järel uute koolimajade rajamine. Olemasolevad koolimajad olid väiksed, pimedad, tihti ka külmad. Rohkem kui ühe klassiruumiga algkooli oli maal vähe ja üle riigi vajalikku hulka uusi koolimaju ehitada polnud võimalik. Veel 1924. aastal, kui mõningaid kooli oli suudetud juba juurde ehitada, selgus, et 28,9% koolimajadest olid ehitatud enne 1875. aastat. Tänu maareformile saadi aga paljudele koolidele vajalikud ruumid kergesti kätte endiste mõisahoone näol.²⁹ Ligi 300 endist mõisahoonet, neist 218 endist härrastemaja, anti koolide käsutusse. Just mõisahoonetes tegutsemise tõttu oligi väga suur osa koolimaju 1924. aasta aruannete järgi nii vanad, kuna kui neid maju poleks koolidele antud, oleks omavalitsused olnud sunnitud leidma koolidele teised ajutised hooned. Uusi koolimaju oleks ehitatud mõnevõrra rohkem, ja kuigi nad oleks rahapuudusel saanud väiksemad, kui olid mõisamajad, oleks nad mõnel juhul olnud õppetöös sobivamad.³⁰ Peale algkoolide asusid mõisamajadesse ka kutsekoolid, näiteks veel 1938. aastal asus 57 riigimõisast 40s põllu- või kodumajanduskool. Neile koolidele anti lisaks hoonetele ka suurel hulgal maad, eelkõige muidugi põllutöökoolidele, kuid ka kodumajanduskoolidele, kus õpetati lisaks käsitööle, konserveerimisele ja muudele tubastele „naiste töödele“ ka looma- ja linnupidamist.³¹

1920. aasta mai algkooliseaduse järgi pidi iga maa-alkkooli juures olema piisavalt maad võimlemis- ja mänguplatside jaoks, lisaks põllu-, heina- ja karjamaad igale

²⁸ Haridus Eestis, lk 26.

²⁹ Andresen 2007, lk 130-134.

³⁰ Mõisast kooliks: Eesti mõisakoolide teejuht, lk 10.

³¹ *Ibid*, lk 18.

õpetajale.³² Samas seaduses polnud aga sõnagi juttu sellest, millised peavad olema koolimajad, kui palju ja mis otstarbega ruume neis peaks olema, või kui suur peab olema klassiruum. Septembrikuise määrusega asi kuigivõrd ei paranenud, lisandus vaid kooli ülalpidaja kohustus rajada kolme aasta jooksul koolide juurde kõrvalhooned loomade jaoks, kus need veel rajamata on.³³ Kindlate eeskirjade puudumise tõttu ehitati ka uusi koolimaju selliselt, et ei arvestatud ventilatsiooni, valgustuse ega aja jooksul aina kasvava klasside arvuga. 1921. aastal andis August Marfeldt (Maramaa) välja raamatu „Kogu eeskujulise koolimaja põhijoonistuste kavandeid“, mis kirjeldas lühidalt koolide jaoks vajalikke ruume ja pakkus välja sobilikke majaplaane. Tähelepanu juhiti sellele, et koolimaja peab olema ehitatud kohta, mis on maal eemal soost ja suurtest metsadest ning linnas kärarikastest tänavatest, ja kindlasti peaks ruumid olema avarad, piisavalt valgustatud ja soojad.³⁴ See raamat pidi aitama koolimaju projekteerida, kuid jäi suurema tähelepanuta, kuigi selle müügikuulutusi veel 1933. aasta ajalehtedes näha võis.³⁵

1923. aastal uuriti, kui suur osa koolimajadest on spetsiaalselt kooli jaoks ehitatud. Statistika näitas, et kuigi 64% koolimajadest oli tõesti „eriliselt kooli tarvis ehitatud“, siis tervelt viiendik koole töötas majas, mis oli koolile kasutada antud ja sobilikult ümber ehitamata. Petserimaal töötas 56% koolidest ümberehitamata hoonetes, ja sellest enam kui pooltel juhtudel talumajas koos majaelanikega.³⁶ Vaid 80% koolide kohta õnnestus koolijuhatajatelt koguda andmeid klassitubade puuduste kohta ning tulemused ei olnud kuigi rõõmustavad: 27% klassitubadest leiti olevat kitsad, 6% pimedad, ning 12% kitsad ja pimedad. Korralikke klassitube oli vaid 10%, ülejäänutel oli puudusi või nende kombinatsioone, mis õppetööd segasid.³⁷

Algkoolide ehitamise jaoks anti koolide ülalpidajatele haridusministeeriumi erimäärusega põhjalikud juhised 1924. aasta aprillis ja need olid alles kujunevat koolisüsteemi ja vanade koolihoonete suurt hulka arvesse võttes üsnagi karmid.

³² Avalikkude algkoolide seadus, 22.05.1920. – *Riigi Teataja* 1920, nr 75/76, lk 595.

³³ Määrus avalikkude algkoolide seaduse elluviimise kohta, 24.09.1920. – *Riigi Teataja*, 1920, nr 153/154, lk 1219.

³⁴ Marfeldt, August. Kogu eeskujulise koolimaja põhijoonistuste kavandeid. Odamees, Tartu 1921, lk 5-6.

³⁵ Sõnumed, nr 112, 19.05.1933, lk 4.

³⁶ Haridus Eestis, lk 72-73.

³⁷ Haridus Eestis, lk 88.

Samas aitasid need hiljem ehitatavaid koolimaju varasemast põhjalikumalt planeerida. Paika pandi näiteks koolimaja lubatud asukoht, see, millised ruumid peavad koolimajas kindlasti olema ning kui kõrgel maapinnast peavad olema põrandad. Edaspidi ei olnud lubatud asutada koolimaju vangimajade, kasarmute, alaliste turuplatside ja mürarikaste tänavate lähedale, kuna need seganuks koolitööd. Ka tööstusasutused polnud koolimajale sobivad naabrid, kuna õhk sooviti hoida kooli ümber puhtana. Oluliseks peeti seda, kuidas klasse valgustatakse – aknad võisid olla klassiruumidel ainult ühes seinas, ja valgus pidi langema õpilastele vasakult poolt (nii ei varja paremakäelistel käsi kirjutades valgust). Igalt kohalt klassis pidi näha olema taevas, seda ei tohtinud takistada katuse äär ega liiga madal aken. See, millised ruumid pidid koolimajal kindlasti olema, sõltus klassikomplektide arvust. Näiteks ei olnud 1–2 klassikomplektiga kooli jaoks vajalik eraldi võimlemisruum, käsitööklass, kantselei ega õppeabinõude ruum.³⁸

1922/23. õppeaastal olid Eestis keskmiselt igal kolmandal maa-alkkoolil ühiseluruumid ehk internaadid. Järvamaa (32%) ja Võrumaa (30%) olid riiklikule keskmisele väga lähedal, vähe oli ühiseluruumidega koole Petserimaal (1%), alla keskmise Läänemaal (18%) ja Virumaal (15%), väga palju Valgamaal (56%). Linnakoolidel ühiseluruume vaja polnud. Internaatidel oli enamasti kaks, viiendikul juhtudest aga vaid üks tuba.³⁹ Alates 1924. aasta kevadest pidid igal internaadil olema eraldi ruumid poistele ja tüdrukutele ja haigetele lastele, lisaks pesemisruum, ja õpilaste köök, enne seda oli see täiesti reguleerimata, ja kõik lapsed võisid olla ühes ruumis koos.⁴⁰ 1931. aasta algkooliseadus kohustas kõiki omavalitsusi rajama koolide juurde internaate nende laste jaoks, kes elasid koolist enam kui kolme kilomeetri kaugusel.⁴¹ 1937. aasta sügiseks olid internaadid olemas 392 algkoolil ja 144 koolile muretsesid voodid kohalikud omavalitsused, teistes pidi aseme hankima lapsevanem.⁴²

1922. aasta mais, veel enne koolihoonete ehitamise erimäärust moodustati

³⁸ Avalikkude algkoolide hoonete ehitamise erimäärused, 1.01.1923. – *Riigi Teataja* 1924, nr 47, lk 334-335.

³⁹ Haridus Eestis, lk 98.

⁴⁰ Avalikkude algkoolide hoonete ehitamise erimäärused, 1.01.1923. – *Riigi Teataja* 1924, nr 47, lk 335.

⁴¹ Avalikkude algkoolide seadus, 9.06.1931. – *Riigi Teataja* 1931, nr 46, lk 615.

⁴² Andresen, 2007, lk 124.

haridusministeeriumi eelnõu põhjal Koolimajade ehitusfond, mis hakkas andma pikaajalist madalaprotsendilist laenu koolimajade ehitamiseks. Maksimaalselt 35 aastaks antav laen oli esimesed neli aastad protsendita, seejärel 5-protsendiline, ja võis katta kuni 75% ehituskuludest. Selle laenu abil said vallavalitsused ehitada palju uusi koolimaju, mille jaoks oma vahenditest poleks piisanud. Lisaks koolimajade ehitamisele said omavalitsused laenu majade ostmiseks või olemasolevate ümberehitamiseks. Esialgu koostati fond talle riigi eelarve korras määratud 30 000 000 margast, millele 1923. aastal pidi lisanduma sama palju, ja 1924. ja 1925. aastal 20 000 000 marka. Samuti lisandusid fondi need laenuprotsendid, mis saadi laenuvõtjatelt alates viiendast aastast.⁴³ 1923. aasta eriseadusega suurendati aga 1924. aasta ette nähtud summat tunduvalt – 55 000 000 margani. Fondi summa tõusis 75 000 000 margani, mis jäi vähemalt 1937. aastani maksimumiks. Samas aga vähendati 1925. aastal rahaministeeriumi otsusega tol aastal ette nähtud 20 miljoni marga suurust fondi täiendust 15 miljonile.⁴⁴ 1933. aastal toimus teine oluline muudatus – laenu tähtjaks sai 50 aastat. Pikendus andis vabamad käed neile omavalitsustele, kes olid varem kartnud laenu võtta, ja pikenesid ka varasemate laenude tagasimaksetähtjajad. Vähenes laenuprotsent ja hakati võimaldama laenu taotlemist ka erakoolidele.⁴⁵

1937. aastaks oli ehitusfond toetanud koolimajade ehitust 4 851 296,51 krooniga, mis moodustas 40% koolide ehitamiseks, ümberehitamiseks ja ostmiseks kulunud kogusummast. Riigipoolsed toetused moodustasid ehitustele kulutatud rahast vähem kui ühe protsendi: kooli ümberehitustööd Viljandis 1927. aastal said 500 000 marka, ehk 5000 krooni. 62 650 krooni sai toetust kooli ehitus Paides, 9000 krooni Valgas, kuid need ehitused toimusid alles 1936. aastal. Seda, millisest allikast raha täpsemalt tuli, ei ole teada. Üldiselt olid riigipoolsed toetused koolimajade ehitusele juhuslikud ja harvad. Laenu ei saanud kõik soovijad ja suurem osa laenutaotlejatest sai ka oluliselt väiksema summa, kui seaduse poolt võimaldatud 75% ehitustööde maksumusest. Fondi käsutuses olevad summad muutusid võrreldes vajaminevatega aja jooksul aina väiksemateks.⁴⁶

1924. aasta nõuetele mittevastava koolimaja ehitamist takistas see, et ühtki uut ega

⁴³ Koolimajade ehitusfondi seadus, 12.05.1922. – *Riigi Teataja* 1922, nr 60/61, lk 273-274.

⁴⁴ Koolimajade ehitusfond ja koolimajade ehitamine. – *Päevaleht*, 10.10.1925, lk 7.

⁴⁵ Koolihoonete ehitamise plaanimajandus: ülevaade senistest tulemustest ja kavatsused. Haridusministeerium. Tartu 1937, lk 10-11.

⁴⁶ *Ibid.*, lk 8, 14-19.

ümberehitusprojekti ei saanud alustada enne haridusministeeriumilt kinnituse saamist.⁴⁷ Tõepoolest lükatigi suur hulk koolimajade projekte tagasi, küll tehniliste vigade tõttu, küll seepärast, et ruumide suurus ei vastanud nõuetele.⁴⁸

Mitmeid koolimaju ehitati Haridusministeeriumi poolt 1921. aastal välja kuulutatud koolimajade ehitusplaanide võistlusel populaarseks osutunud projektide eeskujul. Näiteks valmisid Erich Jacoby ja Franz de Vriesi ühisprojekti järgi Võhma ja Lõopõllu algkoolid Saaremaal ning Arthur Mödlingeri projekti järgi Tagula algkool Valgamaal. Konkursil oli kolm kategooriat – kahe-, nelja- ja kuueklassiline koolimaja. Enamasti ehitama hakates võistluse võitnud uhkeid ja suuremahulisi projekte siiski vähendati ja modifitseeriti, ära jättes kaunistusi ja mõnikord terveid korruseid, et ehitatav koolimaja omavalitsusele liiga kulukaks ei läheks.⁴⁹ Kuna võistlusele esitati üle 200 töö, neist ligi pooled välismaa arhitektide poolt, ja iga kategooria kolm parimat plaani saadeti ka maakondade koolivalitsustele kasutamiseks, oli koolide ülalpidajatel kindlasti võimalik leida endale meelepärane plaan, mille järgi oma kool ehitada.⁵⁰

Kõigist riigipoolsetest pingutustest hoolimata ei suudetud koolimaju piisavalt kiiresti ehitada, ja 1923. aastal leiti, et kõigist sellistest Eesti koolimajadest, mille ehitusaeg oli teada, oli vaid 3% ehitatud 1918. aastal või hiljem. 28,9% majadest olid ehitatud enne 1875. aastat. 23% koolimajade puhul polnud ehitusaeg üldse teada, ja selline teadmatus on tõenäolisem vanemate koolimajade puhul ja eriti kui nad olid asunud endistesse mõisahoonetesse.⁵¹

1929. aastal kuulutas Haridusministeerium välja teisegi konkursi, et saada juurde suuremate koolimajade projekte, kuna kuueklassilise koolikohustuse kehtestamine oli kohe käes ja igal kuueklassilisel koolil pidi olema vähemalt kolme klassiruumiga koolimaja. Seekord osales võistlusel tunduvalt vähem projekte, vaid 34, kuna välismaalt töid seekord ei saadetud, ning Eesti arhitektidest suurem

⁴⁷ Avalikkude algkoolide hoonete ehitamise erimäärused, 1.01.1924. – *Riigi Teataja* 1924, nr 47, lk 336.

⁴⁸ Mälk, lk 18.

⁴⁹ Mälk, lk 28-30.

⁵⁰ Koolimajade ehitusplaanide võistlusel Tallinna inseneerid esimesed auhinnad saanud. – *Vaba Maa*, 5.01.1922, lk 8.

⁵¹ Haridus Eestis, lk 71-72.

osa võistlustööd ei saanud, kuna Eesti Arhitektide Liit keelas oma liikmetel osalemise tüli tõttu konkursi korraldajatega. Hinnates plaanide vastavust koolide ehitamise määrustele, hoonete eeldatavat hinda ja välimust, leiti, et esimest kohta pole võimalik välja anda.⁵² Võistlusel teise koha pälvinud Põllumeeste Keskseksi Ehitustalituse insener Richard Kasikovi projekt Valgus II osutus aga üsna populaarseks, ning selle järgi projekteeriti näiteks Metsapoolle ja Saulepi koolimajad Pärnumaal ja Võsu koolimaja Virumaal. Samuti teise koha vääriliseks tunnistati Karl Jõgi projekt, mis sai nimeks Eestika, ja võis leida kasutust Rae koolimaja ehitusel, kuid siinkohal pole suudetud seda kindlalt tuvastada, kuna projekti muudeti niivõrd ulatuslikult.⁵³

1919-1934 ehitati üle Eesti 148 uut maja alg- ja täienduskoolidele. Neist 10 ehitati linnades, ja 138 maale ehitatud majast 32 ehitati Virumaale, 16 Tartumaale ja 18 Saaremaale. Kõige vähem uusi koolimaju said Valgamaa – 2, Pärnumaa – 3, ja Järvamaa – 6. Kõige rohkem koolimaju ehitati 1932. aastal, tervelt 22. Peamiselt ehitati koolimaju puust, vähem kivist. Lisaks tehti palju ümberehitusprojekte, kokku 120, neist 107 maal. Ümberehitustestki enim tehti Virumaal – 25. Petserimaal ehitati 16 aastaga ümber vaid üks koolimaja, 1928. aastal.⁵⁴

⁵² Algkooli hoonete võistluse tulemused. – *Postimees*, 31.05.1930, lk 5.

⁵³ Mälk, lk 33-34.

⁵⁴ Koolihoonete ehitamise plaanimajandus: ülevaade senistest tulemustest ja kavatsused, lk 18-19, 23.

2. Järvamaa kooliolud

Järvamaa oli võrreldes teiste Eesti maakondadega hariduse alal pigem keskmisest paremal järjel, seda ka enne Eesti iseseisvumist. 1922. aasta rahvaloenduse andmete põhjal edestas Järvamaad täieliku kirjaoskusega (oskus lugeda ja kirjutada) 15-aastaste ja vanemate elanike protsendi poolest vaid Viljandi- ja Harjumaa. Tuleb samas arvestada, et linnaelanikke välja jättes langes Harjumaa kirjaoskuse tase peaaegu 4%, kuid Järva- ja Viljandimaa oma vaid vastavalt 0,2% ja 0%. Linnades oli haridustase ja lugemisoskusega inimeste osakaal keskmisest kõrgem, kuid Petseris oli kirjaoskajaid 81,1%, mis oli vähem, kui ükskõik millises maakonnas, välja arvatud Petserimaa ise, kus neid oli vaid 44%. Üldiselt tulekski linnade andmestikku vaadelda eraldi maakondade omast, nagu seda tehti ka kõigis omaaegsetes statistilistes tabelites.⁵⁵

Järvamaal kehtestati 6-klassiline koolikohustus kõigist maakondadest esimesena – alates 1929/30. õppeaastast. Järvamaa 20 vallast 15-s oli kuueklassiline kohustuslik kool kehtestatud juba enne 1928. aasta aprilli, mil tehti otsus see maakondlikult kehtestada. Eeskujulikkus hariduse osas saavutati suurte kuludega. 1922/23. õppeaastal olid Järva maakonnal Pärnumaa järel suurimad kulud ühe õpilase kohta ja suurema osa koolide ülalpidamiskuludest maksis maakonnavalitsus – 35,3%. Valdadelt tuli 25,7% ja riigivalitsuselt 29,3%.⁵⁶ Maavalitsuse hariduskulud vähenesid tunduvalt, kui maavalitsustelt võeti 1923. aasta algul nende varasem kohustus maksta 80% õpetajate palkadest ja lisatundide tasust, ning riik võttis 50% palgakuludest enda kanda, jättes maavalitsusele 40% ja koolide ülalpidajatele kanda 10% kuludest. Linnades maksis riik samuti 50% õpetajate palkadest, ülejäänu jäi linnavalitsuse maksta.⁵⁷ Siiski kulutas veel 1923. aastal Järva maavalitsuse haridusosakond 47,8% kogu maavalitsuse eelarvest, ja sellest ligi kolmveerand, üle 9 miljoni marga, kulus algkoolidele, ja veerand, veidi alla kahe miljoni, Järvamaa viiele keskkoolile.⁵⁸

Mõningate valdade koolikohustuse ajaloo kohta on teada rohkem, kui teiste kohta.

⁵⁵ Haridus Eestis, lk 5.

⁵⁶ *Ibid*, lk 48-49.

⁵⁷ Õpetajate palgaseaduse muutmise seadus, 20.02.1923. – *Riigi Teataja* 1923, nr 26, lk 133.

⁵⁸ Järvamaa, 1, lk 467-468.

Näiteks Kapu vallas, kus oli vaid kaks kooli – Puhmu 2-klassiline ja Varangu 6-klassiline algkool – kehtestati alates 1926. aasta sügisest vallanõukogu otsusega 5-klassiline koolikohustus. 7-aastastele lastele oli eelkool kohustuslik, ning 6-aastastele vabatahtlik.⁵⁹ Järgneval õppeaastal otsustas vallavolikogu, et ollakse valmis ka kuueklassilise koolikohustuse kehtestamiseks.⁶⁰ Kapu vald oli maakonna väiksemaid, 1062 elanikuga oli ta suurem vaid Kirna ja Vahastu valdadest.⁶¹

Väinjärve (Veinjärve) vallas hakkas 5-klassiline koolikohustus kehtima 1927/28. õppeaastast ja leiti, et sellega vallale suuri lisakulusid ei teki, kuna kooliruumid olid juba selleks piisavalt avarad ning vallal oli õpetajaid piisavalt. Järgmisel õppeaastal sooviti kehtestada vallas kuueklassiline koolikohustus, seega oldi valmis õigeaks ajaks, arvestades, et Järva maavalitsus selle ise samaks ajaks kehtestas.⁶² Väinjärve vallas oli 1930/31. õppeaastaks 7 kooli, neis kokku 409 õpilast. Kõik need koolid olid vallas olemas juba aastaid ja Väinjärve vald oli üks Järvamaa suurimaid nii üldise rahvaarvu kui ka koolide arvu poolest. Sama palju koole oli ka Esna vallas, kuid seal oli õpilasi vähem, võrdse õpilaste arvuga oli Ambla vald, kus koole oli vähem, kuid kuueklassiline kool oli levinum.⁶³

Samas on ka näitajaid, mille poolest oli Järvamaa koolilapse põli raskem, kui Eesti koolilapsel keskmiselt. Näiteks oli 1922/23. õppeaastal Järvamaal kõige enam õpilasi, 6,7% koguarvust, kes pidid algkoolis käima teises vahetuses, ja linnade arvestuses ilmneb Paides sama tendents (31,2%). Üle Eesti oli teises vahetuses õppijaid keskmiselt 5,7%, ja linnu välja jättes kõigest 2,7%. Teise vahetuse olemasolu paljudes koolides peeti suureks puuduseks koolivõrgus. Kuna Paides leidis vaid üks avalik algkool, ja see tegutses kahes vahetuses, oli Paide ka ainus linn, kus 100% koolidest kahes vahetuses töötas. Kahe vahetusega töötamine oli tingitud suures osas sellest, et kuueklassiline algkool kehtestus Järvamaal kiiresti, ja seetõttu oli koolides rohkem klassikomplekte, mille jaoks väikestes koolimajades polnud piisavalt ruumi. Samuti suurel hulgal kahes

⁵⁹ Koolioludest Kapu vallas. – *Järva Teataja*, 29.10.1926.

⁶⁰ Kapu valla koolikorraldus. – *Järva Teataja*, 16.08.1927.

⁶¹ 1922. a. üldrahvalugemise andmed. Järva maakond. Riigi Statistika Keskbüroo. Tallinn, 1923, osa 2, lk 6.

⁶² Veinjärve vallavolikogu koosolek. – *Järva Teataja*, 26.07.1927.

⁶³ ERA.1108.3.814.

vahetuses töötavate koolidega silma paistnud Läänemaal (5,4%) ja Petserimaal (4,5%) oli pigem tegemist koolivõrgu puuduliku arendamisega, kuna seal nii kiiresti suurt hulka kuueklassilisi koole ei tekkinud.⁶⁴

Vaadeldes koolivõrgu tihedust ja kättesaadavust, uuriti 1924. aastal seda, kui pikk oli laste koolitee. Nii Järvamaal kui ka üle Eesti tervikuna oli enam kui poolte laste koolitee lühem kui 2 km. Üle viie kilomeetri pidi Järvamaal kooli käima 8,9% lastest, ehk ligi 600 last. Koolitee liiga pikaks muutumise põhjuseks peeti niihästi koolide äärmuslikku koondamist kui ka seda, et koolid olid võimaluse korral rajatud endistesse mõisahoonetesse, mis tähendas nende paiknemist tihedamast asustusest kaugemal. Lahendusena pakuti välja paremate internaadiruumide loomine, et kaugemalt kooli käivad lapsed ei peaks oma kooliteed iga päev läbima, või paremini korraldatud transport. Kuigi kindlasti aitasid kaugemalt kooli tulijad üksteist, võttes endaga kaasa neid lapsi, kes muidu jala oleks käinud, polnud tegemist organiseeritud süsteemiga, ja vallavalitsused oleks oma määrustega suutnud olusid parandada.⁶⁵ Internaadi plussiks peeti õpetaja järelvalvet, mille all olid tagatud lastele paremad õppimisvõimalused. Õpetajatele oli internaadis töötamine lisakoormaks, mille eest tasu saadi vähe.⁶⁶

1920/21. õppeaasta kooliolude aruannetes on kümnel koolil märgitud magamisruumide arvuks kooli juures kaks. 20 koolil oli magamisruume üks, ja 55 koolil polnudki eraldi kohta, kuhu õpilased saaks ööseks jääda. Kõigil Säreve valla koolidel peale Taikse kooli olid magamisruumid (koole oli vallas kuus), ja ka Lehtse vallal olid lood internaadiga hästi – vaid Läpi koolil puudusid magamisruumid, ülejäänud neljal koolil olid need olemas.⁶⁷ Kuna internaadi olemasolu polnud veel enne 1931. aastat kohustuslik, võib öelda, et nende arv oli ootuspäraselt madal. 1932/33. õppeaastaks puudus internaat Järvamaa 69 maa-alkkoolist 45-l, mis moodustab 62,5% koolidest. Kahel koolil oli internaat avatud vaid talvel ja teistel aastaringselt. Mitmel vallal oli internaat ainult valla kõige suuremal koolil – Retla, Purdi, Koigi, Rakke ja Karinu 6-klassilised algkoolid olid kõik oma vallas õpilaste arvult suurimad ja neil olid ka ainsatena internaadid.

⁶⁴ Haridus Eestis, lk 35.

⁶⁵ Haridus Eestis, lk 28.

⁶⁶ Andresen 2007, lk 124.

⁶⁷ ERA.1108.4.1272

2.1 Koolide, klasside ja õpilaste arv

Perioodi alguses, 1919/20. õppeaastal, esitas õppeaasta kooliolude aruande Järvamaalt vähemalt 85 algkooli. Neid aruandeid analüüsides selgub, et neist koolidest ligi pooled (38) olid veel kaheklassilised ja vaid mõned üksikud kuueklassilised algkoolid. Õpilasi oli kokku 5215, keskmiselt oli ühes algkoolis 62 õpilast. Õppeaasta kooliolude aruannete hulgas ei ole Paide algkooli, kuna linn moodustas maakonnast eraldi seisva administratiivüksuse.⁶⁹ Lisaks sellele ei saa välistada, et maakonnas oli sel õppeaastal ka erakooled, mis ei kuulunud algkoolivõrku, kuid andsid siiski lastele algharidust. Näiteks töötas 1930ndate algul Järvemaal erakoolina Seliküla algkool, mida Võhmata vallavalitsus tahtis sulgeda, kuid mis lastevanemate ettevõtmisel edasi tegutses, ja hiljem taas avalike algkoolide võrku liideti.⁷⁰

1920/21. õppeaasta õpilaste koguarvu aruandes oli Järvemaal algkooliõpilasi 6015, algkoole 92.⁷¹ Kooliolude aruannetes on aga andmeid vaid 84 kooli kohta. Kooliolude aruandeid ei saa seega ilmselt igal aastal 100% usaldada, antud juhul puuduvad aruandest Rava-Prümli ja Jootma algkoolid Ambla vallas, Pikaküla algkool Anna vallas, Koordi algkool Esna vallas, Tarbja algkool Mäo vallas, Karkuse algkool Nõmküla vallas, Põikva algkool Särevere vallas ja Udeva algkool Väinjärve vallas.⁷² Osad neist koolidest tegutsesid 1919/20. õppeaasta aruannete järgi, ja Udeva, Rava ning Põikva veel 1930/31. õppeaastalgi⁷³, kuid on aruannete hulgast mingil põhjusel puudu.

Kuueklassiliste koolide osakaal ei olnud 1921/22. õppeaastal veel kuigi suur, 20st vallast neljal polnudki ühtegi kuuendat klassi (Einmanni ja Kapu vallas polnud

⁶⁸ ERA.1108.4.1346.

⁶⁹ ERA.1108.4.1272.

⁷⁰ Koolisõda Selikülas. – *Järva Teataja* 20.10.1931; Kooli ja haridustööst Järvemaal. – *Järva Teataja*, 28.09.1933

⁷¹ ERA.2424.1.51.

⁷² ERA.1108.4.1295.

⁷³ ERA. 1108.4.1205; ERA. 1108.4.1206.

isegi viieklassilisi koole), ja vaid kolmel vallal oli kuuendaid klasse kaks, teistel kogu valla peale üks. Siinkohal tuleb märkida, et kuuenda klassi olemasolu koolis ei tähenda igal juhul täielikku kuueklassilist kooli, kuna mõni kool võttis õpilasi vastu üle aasta, võis kuues klass olla vaid üks kolmest tegutsevast klassist. Kokku oli kuuendaid klasse Järvamaa valdades ja alevites 22, ja lisaks Paide linnas 2. Peaaegu sama suure õpilaste arvuga Läänemaal oli kuueklassilisi koole 13, ja peaaegu kaks korda suurema õpilaste arvuga Virumaal 28. Seega võib öelda, et kuueklassiliste koolide arv oli oma aja kohta ootuspärane, ja üldise kuueklassilise koolikohustuse kehtestamiseni jäi veel 9 aastat.⁷⁴ 1923/24. õppeaastal oli maakonnas juba 35 kuueklassilist kooli (selles arvus sisaldub ka Paide), ja õpilaste koguarv oli mõnevõrra langenud.⁷⁵

1919/20. õppeaastal oli kooliolude aruannete põhjal Järvamaa 86 algkoolis kokku 250 klassi, milledes käis 5215 õpilast.⁷⁶ Aasta hiljem oli klasse 285 ja õpilasi 5759. Kasvas klassi keskmine õpilaste arv – esimese aasta puhul oli see 61, teisel aga juba 69.⁷⁷ Erinevus klasside arvus – 35 uut klassi üheainsa õppeaastaga – näitab, kuivõrd kiiresti tegutseti, et tagada võimalikult paljudele lastele maksimaalselt pikk ja hea koolipõlv. Tegemist oli viimase aastaga, mil laste arv niivõrd järsult kasvas.

1927/28. õppeaastaks, kui klasside arv oli veelgi enam jõudnud kasvada ja koolid olid muutunud suuremateks, oli 73 algkoolis 348 klassi ja ligi 5000 õpilast.⁷⁸ 1929/30. õppeaasta kooliolude aruannet analüüsides nenditi Järva Teatajas, et võrreldes 1922/23. õppeaastaga vähenes õpilaste hulk tervelt 986 võrra, ja et 5776 koolikohustuslikust lapsest 1% jäi hariduseta, neist pooled haiguse tõttu.⁷⁹

1930/31. õppeaastaks oli avalike algkoolide arv kahanenud 75 või lausa 73 koolini, kui lugeda üheks Järva-Jaani kaks algkooli – ühes tegutsesid I–II klass, ja teises III–VI klass; ning Nõmküla ja Lahu algkoolid, mis moodustasid samuti ühise kooliringkonna, ühes I–III, teises IV–VI klass. Neist 71-st 49 olid

⁷⁴ Eesti Statistika.: 1923, nr 13 (2), lk 55–56.

⁷⁵ Eesti Statistika.: 1925, nr 43 (10) lisa, lk 20.

⁷⁶ ERA.1108.4.1272.

⁷⁷ ERA.1108.4.1295.

⁷⁸ Koolid Järvamaal. – *Järva Teataja*, 12.10.1928

⁷⁹ Järvamaa kooliolud. – *Järva Teataja*, 9.10.1930.

kuueklassilised, ja vaid Puhmu kool Kapu vallas kaheklassiline. Läpil Lehtse vallas ja Tudrel Väinjärve vallas olid koolid, kus õppis õppeaasta jooksul vaid kaks klassi, kuid haridust anti kokkuvõttes siiski kõigile soovijatele nelja klassi jagu, võttes lapsed kooli vastu üle aasta.⁸⁰ Linnakoolides Paides, Türil ja Tapal õppis 903 õpilast, maakoolides kokku 4996 õpilast. Maakoolis õppis keskmiselt 70 last, linnas 301, ja klassikomplektides oli tavaliselt rohkem kui kaks klassi – lausa 13 neljaklassilises koolis 15-st oli vaid üks klassikomplekt.⁸¹ Selline enam kui kahe klassi liitmine üheks klassikomplektiks oli suureks takistuseks õppetöö sujumises, ja tegelikkuses poleks paljudes neist koolidest tohtinud vaid üks õpetaja olla. Enam kui kahe klassi liitmine ühe õpetaja alla oli lubatud vaid erandjuhtudel, ja kindlasti pidi nelja klassi ühenduse puhul olema neis kokku õpilasi alla 30. Võrdluseks: õpilaste normaal arv klassis oli 40, ja võis erandjuhtudel tõusta 50ni.⁸² Koigi 4-klassilises algkoolis oli aga nelja klassi ühises komplektis 40 õpilast.⁸³

2.2 Koolimajade seisukord

1919/20. õppeaasta kooliolude aruannete kohaselt töötasid peaaegu pooled koolid (40 kooli 85st) majades, kus oli vaid üks klassiruum. Mõne puhul neist tähendas see, et ühist ruumi ja õpetajat pidid jagama neli erinevat klassi. Sellised koolid olid Tori algkool Alliku vallas, kus õppis 30 last, Taikse algkool Särevere vallas 97 lapsega ja Järva-Jaani algkool Võhmata vallas 89 lapsega. Klasside ja klassiruumide arv ühtis vaid vähestes koolides, ja pigem sellistes, kus oli ainult üks klass, mitte seal, kus klasse ja ka ruume palju. Kõik kaheklassilised algkoolid töötasid ühe klassiruumiga hoonetes.⁸⁴ See kõik näitab aga vaid seda, et koolimajad olid liiga väiksed, eriti kui arvestada nende peatselt algavat kasvu. Et teada saada, kuivõrd sobilikud olid need vähesed olemasolevad klassid õppetööks, tuleb vaadata ka teistsuguseid andmeid.

1923. aastal kogutud andmed 93,6% Järvamaa koolide kohta näitasid, et neist

⁸⁰ ERA.1108.4.1205; ERA.1108.4.1206.

⁸¹ ERA.1108.3.814.

⁸² Avalikkude algkoolide seadus, 22.05.1920. – *Riigi Teataja* 1920, nr 75/76, lk 596.

⁸³ ERA.1108.3.814.

⁸⁴ ERA.1108.4.1272

30% töötas majas, mis ei olnud koolimajaks ehitatud, ja mis olid kooli jaoks ümber ehitamata. Valdavalt sisaldas see küll endisi mõisahooneid, kus ruume oli üldjuhtudel piisavalt, et võimaldada klasside tööd eraldi ruumides.⁸⁵ Samas asusid koolimajad ka endistes kõrtsides, elumajades, või veidi paremaks peetud juhul vallamajas.⁸⁶ Vaid 77% koolide kohta on andmeid klassiruumide puuduste kohta: 27,6% klassitubadest olid kitsad, 10% korratud, 7% pimedad, ning 15% kitsad ja pimedad. Korralikke klassitube oli vaid 7%, mis oli 3% vähem kui üle Eesti keskmiselt kokku.⁸⁷

Kui 1922/23. õppeaastal oli vaid 7% koolidest olnud korralikud klassiruumid, siis 1928/29. õppeaastal olid olud tunduvalt paranenud. Leiti, et 30% koolidest on ruumid head, 57% rahuldavad ning kõigest 13% halvad. Siiski vastasid ehitusmäärustele vaid vähesed koolimajad, kuid enam ei olnud nii suuri probleeme külmade ja väikeste klassiruumidega. Remontide teostamine jäeti aga tihti viimasele hetkele, mis takistas ajutiselt õppetööd.⁸⁸ Veel aasta hiljem olid ruumid head 30 koolil 93st (32%), rahuldavad 47 koolil (50,5%) ja halvad 15 koolil (16%). Halbades oludes töötab rohkem koole kui varem, seda remontide ja ehitustööde pideva edasilükkamise tõttu. Suuremate probleemidena toodi välja puudulik valgustus ja vähene klassiruumide korrashoid.⁸⁹

1930/31. õppeaasta koolimajade seisukorra aruannete järgi paistab, et kõige keerulisemates oludes õppisid Tapa algkooli lapsed. Kuueklassilises koolis oli 11 klassikomplekti (Tapal oli Järva koolides kõige enam õpilasi), ja kahel klassil tuli oma tunde pidada teiste klasside ruumides, kui need olid võimlemistundide ajal vabad.⁹⁰ Lisaks olid kolm klassi üksteisest eraldatud õhukeste laudseintega, mistõttu klassid üksteise tööd segasid. Kerge ei olnud koolipõli lastel Kärus valla Kärus algkoolis, kuna kuigi endises mõisahoones asuvad klassiruumid olid pigem üle keskmise suurusega, sadas ühes klassiruumis vihm sisse, ja kõik kolm olid külmad. 1905. aastal oli mõis põlema pandud, ja veel 1930. aastal tegeles vald selle parandamisega. Pimedate ja külmade klassiruumide tõttu kannatasid üsna

⁸⁵ Haridus Eestis, lk 72.

⁸⁶ ERA. 1108.4.1205; ERA. 1108.4.1206

⁸⁷ Haridus Eestis, lk 88.

⁸⁸ Järvamaa kooliolud. – *Järva Teataja*, 13.03.1930.

⁸⁹ Järvamaa kooliolud. – *Järva Teataja*, 9.10.1934.

⁹⁰ ERA.1108.3.814.

paljud koolid, ja suurem osa neist asus endistes mõisa härrastemajades, mitte kooli enda tarbeks ehitatud koolimajas. Liiga väheste või liiga kitsaste ruumide tõttu kannatasid seitse sellist kooli, millele oli sajandi algul oma maja ehitatud, ja viis sellist, mis asusid härrastemajades (Einmanni, Kirna, Öötla, Lehtse, Peetri).⁹¹

Enamikes maakoolides oli ruumipuuduse tõttu ühte ruumi pandud nii õpetajate tuba, kantselei, kui ka õppeabinõude ruum. Seda lubasid 1924. aasta koolihoonete ehitamise erimäärused, juhul kui koolis oli neli või vähem klassikomplekti. Viie või enama klassikomplektiga koolil pidi kantselei olema õpetajate toast eraldi, esimese juurde võis kuuluda arsti vastuvõtmise ruum, teise juurde raamatukogu.⁹² Ei ole tõesti raske näha, miks vaid paari õpetajaga koolide juures ei peetud vajalikuks mitme eri otstarbega ruumi ehitamist, kui koolimajade ehituseks oli niigi vähe raha.

⁹¹ ERA.1108.4.1206.

⁹² Avalikkude algkoolide hoonete ehitamise erimäärused, 1.01.1924. – *Riigi Teataja* 1924, nr 47, lk 334.

3. Uute koolimajade ehitustööd

Järvamaal valmis aastail 1919-1935 kuus uut algkoolimaja. 1923. aastal valmis Ambla koolimaja Ambla vallas ja Tapa alevi koolimaja, 1930. aastal Rakke algkooli uus koolimaja Liigvalla vallas, 1931. aastal Piiumetsa koolimaja Väätsa vallas, 1933. aastal Mustla koolimaja Anna vallas ning Lehtmetsa-Risti koolimaja Albu vallas. Kool asub praegu neist vaid Amblas, kus töötab lasteaed-põhikool, Piiumetsa ja Mustla koolimajad on hävinud ning Tapa koolimaja tühi ja avariilises seisus.⁹³

Järgnevalt käsitletakse kolme erineva koolimaja ehituslugu, alates nende majade vajalikkuse esimesest mainimisest, kuni maja sisseõnnistamise või kooli majja kolimiseni. Need kolm koolimaja said valitud mitmel põhjusel: ajalehes Järva Teataja on nende ehituslugude kohta ohtralt andmeid, kajastades nende kõiki olulisi faase, samuti võib neid pidada äärmuslikeks näideteks sellest, kui kiiresti või aeglaselt võib ehitus kulgeda. Kuna käesoleva töö mahust tulenevalt ei jõua kõikidel koolimajadel põhjalikult peatuda, tuli teha valikuid. Koolimajad on esitatud valmimise järjekorras, alustades Piiumetsa koolimajast lõpetades Lehtmetsa-Ristiga, mille ehitusaeg on küll töö raamides, kuid avamispidustused ja koolimajja sissekolimine jäävad sellest välja, 1935. aasta algusesse.⁹⁴

3.3 Piiumetsa koolimaja

Piiumetsa (Piiometsa) küla Väätsa vallas sai oma esimese kooli 1730. aastate lõpus või 1740. aastate alguses, kooli olemasolu on kinnitatud ka 1795. aasta kooliloenduse dokumentides. Koolimaja ehitati 1892. aastal ja 1919. aastal nimetati vallakool ümber 3-klassiliseks algkooliks.⁹⁵ 1919. aasta augustis palus Haridusministeerium Väätsa vallale Põllutööministeeriumilt Piiumetsa mõisa ruume Piiumetsa rahvakooli jaoks, kuid see lükati ilmselt tagasi.⁹⁶

⁹³ Mälk, lk 165-166.

⁹⁴ Uus haridustempel Albus. – *Järva Teataja*, 11.02.1935.

⁹⁵ Mand, Anneli. Piiumetsa küla ajas ja mälestustes. Multipress. Paide 2003, lk 20-21.

⁹⁶ ERA.1108.2.30, l 12.

Kuueklassiliseks kooliks kasvades jäi vana koolimaja väikseks ja oldi sunnitud kool kaheks jagama – pooled lapsed õppisid koolimajas, pooled lähedalasuvas Lääne talus. Kui koolile lähemal asuvas Säära talus valmis uus hoone, koliti pool kooli Lääne talust sinna.⁹⁷ Vanas koolimajas oli kaks klassiruumi, millest üks oli võrdlemisi väike, 22,9 m². Lisaks klassiruumidele olid majas vaid õpetaja eluruumid, kirjutustuba, köök ja eeskoda.⁹⁸ Käsitööklassina kasutati õpetajate tuba. Kooli kahele õpetajale oli elamiseks kolm tuba ja kooli juurde kuulus laut.

1928. aasta 7. novembril saatis maavalitsus vallavalitsusele kirja, kus juhiti tähelepanu koolimaja puudustele. Maja polnud vastavuses uute ehitusnõuetega, ning kooli asumist kahes majas nimetati lausa seadusevastaseks.⁹⁹ Seadusevastast siin küll midagi ei olnud, ja nagu varasemalt märgitud, töötasid üle Eesti paljud koolid kahes või isegi enamas majas. Küll aga raskendas kahe maja vahet käimine õpetajate tööd.

Uue koolimaja ehituse jaoks saadi esmalt projekt A.R.T. Põllumajandusliidu Ehitustalituselt, kuid kuna see Väätsa vallavolikogule sobimatu tundus, telliti uus kavand Eesti Põllumeeste Keskse Ehitustalituselt. Projekti valmistanud Richard Kasikov, kes tegi ka haridusministeeriumi teise konkursi teise koha väärilise võistlustöö, suutis vallavolikogu soove ilmselt paremini aimata, ja tema kavand võeti vastu.¹⁰⁰ Piiumetsa küla ajaloost rääkiv mälestusteraamat väidab, et koolimaja ehitusega alustati juba 1928. aastal¹⁰¹, ajendatuna maavalitsuse kirjast vallavalitsusele, kuid seda on raske uskuda. Esimene ehitusprojekt lükati tagasi 1929. aasta aprillis, ja teine valmis alles pärast seda.¹⁰²

1930. aasta juulis asuti maja tõsisemalt ehitama. Kahekordne puumaja taheti juba samaks sügiseks katuse alla saada ning kogu ehitus loodeti valmis saada 28 000 krooniga ilma laenu võtmata.¹⁰³ See oli aga liialt optimistlik idee ja septembris leidis vallavolikogu, et tuleb võtta 1500 krooni laenu ettevõtjale ehitustööde eest

⁹⁷ Mand, lk 29.

⁹⁸ ERA.1108.2.91.

⁹⁹ Mand, lk 29.

¹⁰⁰ Talving, lk 60.

¹⁰¹ Mand, lk 29.

¹⁰² Talving, lk 60.

¹⁰³ Piiumetsa uus koolimaja. – *Järva Teataja*, 8.07.1930.

maksmiseks. Samuti polnud veel valmis ukseid ega aknad, mis planeeriti nüüd sügisesse.¹⁰⁴ Hoolimata sellest jätkus töö aga järgmisel aastal, ning 1931. aasta sügiseks võis kool uude hoonesse sisse kolida. Kuna koolimaja ehitati kohe vana koolimaja kõrvale, selle idakülge, ei olnud koolis asuva mööbli ja õppevahendite kolimine kuigi raske.¹⁰⁵ 1931. aastal otsustati, et hoolimata koolimaja teise korruse ehitustööde pooleliolemisest avatakse koolimaja.¹⁰⁶ Uue koolimaja valmimise puhul korraldati 27. septembril avamispidustused, koolimaja õnnistas sisse Türi koguduse õpetaja Peet Nõmmik.¹⁰⁷ 1932. aasta valla lisaeelarve tuludes on kirjas koolimajade ehitusfondist saadud 2000 krooni, mille abil ilmselt ehitust jätkati.¹⁰⁸ Suve lõpul tehti ära õpetajate ruumides tööd, mis olid veel teostamata jäänud – pandi põrand, tehti treppe ja ahjusid. Töödega tegeles alaliselt 10-14 meest.¹⁰⁹ Samuti pandi majale välisvooder – siiani olid välisseinteks katmata palgid, mille vahel oli sammal.¹¹⁰

Piiumetsa uue koolimaja alumise korruse pindala oli 270,2 m². Alumine korrus, kus asusid peale klassiruumide ka saal, kaks eraldi riietusruumi – poistele ja tüdrukutele – võimlemisabinõude ruum ja õpetajate tuba, oli 3,5 meetrit kõrge. Ülemine korrus oli 2,8 meetrit kõrge, seal asusid kõik muud tarvilikud ruumid, sealhulgas internaat ja kooliteenija tuba.¹¹¹ Nii uus kui ka vana koolimaja hävisid Teise maailmasõja ajal.

3.2 Mustla koolimaja

Mustla külas Anna vallas rajati kool 1877. aastal ja samal aastal ehitati puust koolimaja.¹¹² Koolimajas oli üks klassiruum, see oli maja vanust arvestades küllaltki kõrge, 8,5 jalga (u 2,6 meetrit). Koolimajast kolmandiku moodustas rehealune, kolmandiku üks klassiruum, ja viimase kolmandiku õpetaja tuba, köök, rehetuba ja sahvver.¹¹³ Tegemist oli algul kolme, alates 1925. aastast kuueklassilise

¹⁰⁴ Väätsa vallavolikogu otsuseid. – *Järva Teataja*, 30.09.1930.

¹⁰⁵ Mand, lk 29.

¹⁰⁶ Piiumetsa koolimaja alumine kord ehitatakse tänavu valmis. – *Järva Teataja*, 6.06.1931.

¹⁰⁷ Piiumetsa uus koolimaja. – *Järva Teataja*, 19.09.1931.

¹⁰⁸ ERA.1108.13.173.

¹⁰⁹ Piiumetsa kiri. – *Järva Teataja*, 25.08.1932.

¹¹⁰ Mand, lk 31.

¹¹¹ ERA.1108.13.173.

¹¹² ERA.1108.4.1272, l 26.

¹¹³ ERA.1108.2.91, l 13.

kooliga, aga kuna ta asus teistest küladest kaugel, siis oli hoolimata väiksest õpilaste arvust klasside vähendamine ja kooli sulgemine raskendatud, sest sooviti tagada seadusega ettenähtud lühem kui kolmekilomeetrine koolitee võimalikult paljudele lastele.¹¹⁴ Kooli kasvades asus osa klasse töötama Olli talu rehemajja.¹¹⁵ Koolimajades oli kokku kaks klassiruumi, saal, riitehoiuruum, õpetajate tuba, sellest eraldi olev õppeabinõude ja raamatukogu ruum, ja ka käsitööklassid. Sellest hoolimata polnud võimalik enam kuut klassi kahte klassiruumi mahutada.¹¹⁶

Mustlale uue koolimaja ehitamise hädavajalikkust taibati hiljemalt 1927. aastal, mil Järva Teatajas tõdeti, et klassiruumid ähvardavad juba sisse langeda. Kuigi kohalikud ettevõtlikumad taluperemehed pidasid juba tollal plaani selts rajada, et koolile uus hoone ehitada, jäi see plaan siiski katki.¹¹⁷ Koolimaja ehitustöödega alustati kiiresti, kuna taibati, kui suur oli vajadus uue kooli järele, kuid paraku jäid need pikaks ajaks seisma, sest vallal puudus raha. Kui koolimaja nurgakivi pandi 1928. aastal¹¹⁸, siis lõpule viidi töö alles 1933. aasta oktoobriks.¹¹⁹

1927. aasta algul lisas Anna vald iga elaniku isikumaksule 500 marka Mustla kooli ehituse rahastamiseks.¹²⁰ Anna vallas elas 1922. aasta rahvaloenduse järgi 1424 inimest.¹²¹ Koolimaja ehitustöödele plaaniti kulutada 11 343,60 krooni ja 13 643 krooni oli ette nähtud ehitusmaterjalide jaoks. Kokku läks maja maksma 25 025,43 krooni, umbes 40 krooni plaanitust rohkem.¹²²

Koolimaja projekt telliti A.R.T. Põllumajandusliidu ehitustalitlusest, kuid arhitekt ei ole teada. 8. septembril 1928 sõlmis vald ehituslepingu Paide ettevõtja Jaan Jakobsoniga, kes pidi maja 9760 krooni eest valmis ehitama.¹²³

¹¹⁴ ERA.1108.4.1205.

¹¹⁵ Talving, lk 56.

¹¹⁶ ERA.1108.4.1205.

¹¹⁷ Viletsad kooliruumid Mustlas – *Järva Teataja*, 25.03.1927.

¹¹⁸ Uus haridustempel Mustla – *Järva Teataja*, 23.10.1928.

¹¹⁹ Anna vald sai kauni haridustempli – *Järva Teataja*, 17.10.1933.

¹²⁰ Koolimaja ehituseks isikumaksule lisa – *Postimees*, 13.03.1927, lk 4.

¹²¹ 1922. a. üldrahvalugemise andmed. Järva maakond. Riigi Statistika Keskbüroo. Tallinn, 1923, osa 2, lk 8.

¹²² Anna vald sai kauni haridustempli – *Järva Teataja*, 17.10.1933.

¹²³ Talving, lk 56.

1930. aasta novembris kirjutab Järva Teataja, et kuigi koolimaja pidanuks juba esimesel septembril valmis olema, on ehitusmaterjalide ja raha puuduse tõttu uueks valmimistähtjaks saanud 1931. aasta 1. september.¹²⁴ Paraku ei anna Järva Teataja selles osas rohkem infot. Alles kolmeaastase pausi järel ilmus uudis, et koolimaja on valmis saanud, ja selle avamispidustused toimusid 15. oktoobril. Maja suurus oli 515 m²,¹²⁵ selle esimesel korrusel asusid klassiruumid, saal, koolijuhataja korter ja abiruumid, ülemisel korrusel internaat ja õpetajate ning kooliteenija tuba.¹²⁶ Koolimaja pandi 1941. aastal taganeva hävituspataljoni poolt põlema ja hävis täielikult.

3.1 Lehtmetsa-Risti koolimaja

Risti algkool töötas aastail 1919-1934 endises kõrtsis, vaheajaga aastail 1920–22, mil kool töötas osaliselt endises telliskivivabrikus. Kõrts anti kooli valdusse Albu mõisniku poolt, kuid kuna Albu vald ei suutnud kooli finantseerida, tehti otsus vallapiire muuta, ja kõrts läks Ambla vallale, kust oli ka suur osa kooli õpilasi pärit.¹²⁷ 1870. aastal ehitatud kõrts ehitati 1921. aastal kooli jaoks ümber¹²⁸, kuid sellest hoolimata oli kõrtsiruum madal, kooli jaoks liiga väike, ja oma endise funktsiooni tõttu peeti seda ka üldiselt kooli jaoks sobimatuks. 1929. aastal leiti, et kooliderohkes Ambla vallas, kus veel mitmed koolid uut maja või suuremaid ruume vajavad, oli just Lehtmetsa-Risti kool kõige kehvemas seisus.¹²⁹

Kuna suurem osa lapsi oli Ristil pärit Albu vallast, jäi Ambla vallanõukogu pikaks ajaks ootama, et naabervald neid koolimaja ehitusega toetaks.¹³⁰ 1931. aastal määras Albu vallavolikogu Risti koolimaja ehituskapitali täiendamiseks 1000 krooni.¹³¹ Selline määramine näitaks otsekui, et üks kahest vallast oli ehitustegevust alustamas, kuid nii see polnud. Kuigi Ambla vald koolis

¹²⁴ Mustla uus koolimaja tuleva sügiseks valmis – *Järva Teataja*, 18.11.1930.

¹²⁵ Anna vald sai kauni haridustempli – *Järva Teataja*, 17.10.1933.

¹²⁶ <http://jarvateataja.postimees.ee/1203776/presidendi-istutatud-tamm-saab-viida> 16.05.2016.

¹²⁷ Trei, Voldemar. Lehtmetsa-Risti kooli lugu. „Vargamäe veerud“ A.H.Tammsaare nim. Kolhoosi infoleht nr 8, 1990 oktoober.

¹²⁸ ERA.1108.4.1205.

¹²⁹ Kaks uut koolimaja Ambla vallas – *Järva Teataja*, 8.02.1929.

¹³⁰ Uus koolimaja Lehtmetsa-Ristile – *Järva Teataja*, 11.12.1928.

¹³¹ Albu vallavolikogu otsuseid – *Järva Teataja*, 26.03.1931.

hädavajalikke sisemisi ehitustöid aeg-ajalt tegi¹³², jäi kooliehituse vajadus seal vallas vaid jutuks. Just kooliküsimuse tõttu esitasid Lehtmetsa küla elanikud 1932. aasta talvel Järva maavalitsusele palve, et nende küla liidetaks taas Albu vallaga, kus loodeti oma probleemidele kiiremat lahendust. Alates 1934. aasta 1. aprillist kuuluski Risti kool taas Albu vallale.¹³³ Too asus aga juba enne otsuse teatavakstegemist astuma samme, et uus koolimaja rajada, seda oma valla maale.¹³⁴

Uue koolimaja plaani koostas Järva maainsener Leonhard Vösoberg. Vösoberg oli ka töödejuhataja ja ehituse tehniline järelevaataja. 1933. aasta maiks oli plaan valmis ja teedeministeeriumi poolt kinnitatud. Siis plaaniti maja eelarveks 20 120 krooni.¹³⁵ Kokku koostas Vösoberg Risti koolimaja jaoks kaks plaani, esimese 1932. aasta veebruaris, teise ja lõpliku teedeministeeriumi poolt heakskiidetud plaani 1933. aasta veebruaris. Esimesel plaanil olid õpilaste magamisruumid esimesel korrusel ja koolijuhataja ruumid teisel, kuid lõplikul plaanil olid need vastupidi.¹³⁶ Lisaks Risti koolimajale projekteeris Vösoberg Järvamaal ka Käravete koolimaja ja Koigi koolimaja ümberehituse, kuid neist viimase ehitus jäi sõja tõttu pooleli ja teostus alles 1950. aastatel. Välimuselt olid Käravete ja Risti hooned vägagi erinevad, kuna Käravete kool oli kahekomplektiline ning vajas kaht klassiruumi, Risti kool oli aga väike, seal õppis neli klassi ühes klassikomplektis.¹³⁷ Juuniks oli plaan Risti koolimaja katuse alla saada 8039 krooni eest, ja seda kõike valla oma rahadest. Materjali oli juba varutud 2768 krooni eest, ehituseks kasutati Albu vallas asunud Ale koolimaja lammutamisel saadud telliseid.¹³⁸ Ehitustööd teostas 4300 krooni eest August Laupa, kes projekteeris ka 1939. aastal ehitatud Järva-Jaani 6-klassilise algkooli, mida kasutab tänapäeval Järva-Jaani gümnaasium, ja ehitas samal aastal algkoolimaja Käravetele.¹³⁹

Koolimaja sai nurgakivi 1933. aasta 20. augustil ning seda suursündmust tuli

¹³² Ambla valla koolimajades... - *Järva Teataja*, 26.09.1931.

¹³³ Valdade piiride muutmisi – *Järva Teataja*, 29.06.1933.

¹³⁴ Albu vallas, Lehtmetsa-Ristil... - *Postimees*, 17.05.1933.

¹³⁵ ERA.2532.1.249, 1 4.

¹³⁶ ERA.2532.1.249, 1 2-3.

¹³⁷ Talving, Hanno. Eesti koolimajad. Tänapäev. Tallinn, 2011, lk 53,55.

¹³⁸ Risti koolimaja ehitus algab – *Järva Teataja*, 15.06.1933.

¹³⁹ Talving 2011, lk 51,55,65.

vaatama suur hulk rahvast. Nurgakivi paneku vaimuliku talituse viis läbi Järva-Madise õpetaja, ning kohal olid veel koolijuhataja, Järva koolivalitsuse juhataja ja vallavalitsuse esindaja. Plaaniti juba eelolevaks talveks maja katuse alla saada, sinna oli aega alla poole aasta.¹⁴⁰ 1934. aasta juulis sai Albu vallavalitsus koolimajade ehitusfondist 4000 krooni laenu Risti koolimaja ehituse lõpule viimiseks.¹⁴¹ Novembris langetas vallavalitsus otsuse lasta koolimaja teisele korrusele ehitada võimlemisruum ja kaks sahvrit.¹⁴² 1934. aasta sügisel krohviti koolimaja põrandad ja laed ning valati kolm välistreppi. Tööd anti välja 20. septembril ja pidid valmis olema sama aasta 10. novembriks. Töö eest maksti ehitajale 734,83 krooni.¹⁴³

Koolimaja valmis 13 000 krooni eest, sellest 4000 krooni saadi laenuna 35 aastaks, 9000 krooni maksis vald ise. Alumisel korrusel olid klassiruumid ja koolijuhataja ruumid. Lisaks ülemisele korrusele hiljem juurde lisatud võimlemisruumile oli seal ka internaadi- ja kooliteenija ruumid. Kõigi ruumide keskmine kõrgus oli 2,8 meetrit.¹⁴⁴ Põhiplaanilt oli koolimaja L-kujuline, fassaad ebasümmeetriline.¹⁴⁵ Üldiselt järgiti 1933. aastal teedeministeeriumi poolt kinnitatud plaani, lisati teise korruse võimlemisruum ja sahvrid, mis nimetati ehitustööde ülevaatamisel otstarbekohasteks.¹⁴⁶

Risti koolimaja avamispidustused peeti pühapäeval, 17. veebruaril 1935. Pidustustel oli ka vaimulik talitus, taaskord Järva-Madise õpetaja juhtimisel. Kool kolis uude majja alles pärast avamispidustusi.¹⁴⁷ Maja sisseõnnistamine toimus pühapäeval, 3. märtsil.¹⁴⁸ Tänapäeval on koolimaja säilinud ja kuulub eraisikule.

¹⁴⁰ Nurgakivi Risti koolimajale – *Järva Teataja*, 24.08.1933.

¹⁴¹ Albu vallaisad koos – *Järva Teataja*, 11.07.1934.

¹⁴² Risti algkoolile ehitatakse võimlemisruum – *Järva Teataja*, 23.11.1934.

¹⁴³ ERA.2532.1.249, l 17.

¹⁴⁴ Uus haridustempel Albus – *Järva Teataja*, 11.02.1935.

¹⁴⁵ Mälk, lk 52.

¹⁴⁶ ERA.2532.1.249, l 37.

¹⁴⁷ Uus haridustempel Albus – *Järva Teataja*, 11.02.1935.

¹⁴⁸ Kiriklikke teateid – *Järva Teataja*, 1.03.1935.

Kokkuvõte

Käesolev bakalaureusetöö vaatleb Järvamaa haridusolude muutumist 1919–1934 aastatel, pöörates seejuures erilist tähelepanu kooliruumide seisukorrale. Töö eesmärkideks on ka vaadelda koolivõrgu arenemist, ning uute koolimajade ehitusprotsesse.

Eesti haridusseadused muutusid aja jooksul üsna vähe, täpsustusid detailid. Alguses puudunud nõuded kooliruumide seisukorrale said 1924. aastaks loodud, ja nende abil hakati ehitama koolimaju põhjalikuma planeerimisega. Koolikohustuse pikenemine mõjutas oluliselt koolide suurust ja arvu, neljaklassilise koolikohustuse ajal oli kuueklassilisi koole vähe, kuueklassilise kehtestudes koole suurendati, kuid kaotati võimaluse korral ära väiksemaid koole, mille õpilasi sai suunata teistesse. Koolivõrgu ajakohastamisel kasutati praktilistel kaalutlustel igati otstarbekalt riigi kätte sattunud mõisahooneid, tänu millele said paljud koolid asuda kiiresti senisest avaramatesse ruumidesse.

Järvamaa jaoks toimus haridusalal areng veelgi kiiremini, kui suuremas osas Eestis – kuueklassiline koolikohustus teostati ennetähtaegselt, koolist põhjusega puudujaid polnud väga palju, ja koolimajad paiknesid pigem õpilastele lähedal. Aja jooksul suudeti vähendada kehvades tingimustes töötavate koolide osakaalu ja neid koole, kus anti vaid paari klassi jagu haridust, jäi väheseks. Kasvas internaadiga koolide arv ning tingimused internaatides paranesid. Seadusele ettenähtud korras hakati võimaldama kooli juures ööbimise võimalust neile lastele, kelle koolitee oli üle kolme kilomeetri pikk ja ehitati rohkem eraldi ruume poistele ja tüdrukutele.

Nagu ka ülejäänud Eestis, kasvas Järvamaal algul koolide arv, kuid hakkas siis juba 1920/21. õppeaastal langema. See tulenes liigselt entusiastlikust külakoolide rajamisest, mis tekitas majanduslikke raskusi nii valla- kui ka maavalitsustele. Õpilaste arv koolides kasvas aasta-aastalt sedavõrd, kui kehtestati pikem koolikohustus. Kuueklassilise koolikohustuse kehtima hakates oli üle Eesti algkooliõpilasi rohkem, kui eales varem, ning see arv kasvas edaspidigi.

Järvamaa kooliolude aruannete põhjal selgus, et aja jooksul kooliruumide seisukord paranes, vähenes külmade ja pimedate klasside arv ning koolimajade hulk, mis vajasisid hädasti ümber- või juurdeehitusi. Üldiselt peeti kooliolusid headeks, ehkki halbades tingimustes töötavaid koole ei suudetud kunagi likvideerida. Selgus ka, et kooliolude aruannete põhjal ei saa kindlalt väita, et koole oli nii palju, kui on alles aruandeid, kuna koolide loetelu võib anda teistsuguseid tulemusi. Küll aga saab siiski aruannete põhjal teha üldisemaid järeldusi selle kohta, kui suur osa koolidest oli heas ning kui suur osa halvas korras.

Kolmandas peatükis uuritud koolimajade ehituslood kujunesid üsnagi erinevateks. Risti kool liikus ühelt vallalt teisele, sõltuvalt sellest, kumb suutis tema ülalpidamiskulusid paremini tasuda, kuni lõpuks Albu vald kahes majas töötavale koolile uue maja ehitas. Mustla kooli ehitusega alustati entusiastlikult, kuid see jäi pikaks ajaks rahapuuduse tõttu seisma, ja Piiumetsa kool valmis erakordselt kiiresti, kõigest kahe aastaga.

Kooli ja koolimajade ajalugu on lai teema, mida saaks mitmekülgsest tulevikus uurida, seda nii üksikute maakondade või valdade kontekstis kui ka üleestiliselt. Edaspidistes uurimustes võiks veelgi enam keskenduda kooliolude aruannetele, nendes leiduva info analüüsimisele ja sellest järelduste tegemisele. Ka oleks tarvis asetada Järvamaa aruandeid rohkem Eesti konteksti, uurida teiste maakondade kooliolusid lähemalt, ning veelgi kaugemas tulevikus võiks võrrelda Eesti kooliolusid lähemate naaberriikide omadega.

Kasutatud kirjandus ja allikad

Arhiiviallikad

Riigiarhiiv

Fond 1108 - Haridusministeerium

Fond 2424 – Järva maavalitsus

Fond 2532 – Albu vallavalitsus

Publitseeritud allikad

Eesti arvudes 1920-1935 Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1937.

Haridus Eestis. Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo 1924.

Haridusasutused Eestis 1919-1940. Eesti NSV Ministrite Nõukogu j.a. Arhiivide Peavalitsus, Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehituse Riiklik Keskariiv. Tallinn 1989.

Marfeldt, August. Kogu eeskujulise koolimaja põhijoonistuste kavandeid. Odamees, Tartu 1921.

Kirjandus

Andresen, Lembit. Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu IV. Iseseisvusaeg 1918-1940. Avita. Tallinn 2007.

Andresen, Lembit. Eesti kooli ajalugu. Algusest kuni 1940. aastani. Avita. Tallinn 1995.

Mand, Anneli. Piiumetsa küla ajas ja mälestustes. Multipress. Paide 2003.

Talving, Hanno. Eesti koolimajad. Tänapäev. Tallinn, 2011.

Järvamaa, 1. Eesti Entsüklopeediakirjastus. Tallinn 2007.

Koolihoonete ehitamise plaanimajandus: ülevaade senistest tulemustest ja kavatsused. Haridusministeerium. Tartu 1937.

Mõisast kooliks: Eesti mõisakoolide teejuht. Koostaja Pille Epner. Eesti Arhitektuurimuuseum. Tallinn 2015.

Perioodika

Järva Teataja, 1927-1934.

Eesti Statistika, 1923, 1925,

Vargamäe veerud A.H.Tammsaare nim. Kolhoosi infoleht, 1990

Sõnumed, 1933.

Postimees, 1927, 1930, 1933.

Päevaleht, 1925.

Vaba Maa, 1922.

Riigi Teataja, 1920-1924, 1930, 1931, 1934.

Internetiallikad

Mälk, Sandra. Maakoolimajad 1920-1940- Eesti 20. sajandi (1870-1991) väärtusliku arhitektuuri kaardistamine ja analüüs. Tallinn 2012.
http://register.muinas.ee/ftp/XX_saj._arhitektuur/alusuuringud/Maakoolimajad/Maakoolimajad%20koos.pdf 21.05.2016.

Nikkolo, Merili. Presidendi istutatud tamm saab viida.
<http://jarvateataja.postimees.ee/1203776/presidendi-istutatud-tamm-saab-viida> 21.05.2016.

Summary

Elementary schools in Järva county in 1919-1934: material conditions and the construction of new school buildings.

The current bachelor's thesis focuses on the school conditions of Järva county in the years 1919-1934. In addition to determining the conditions in which the schools worked and seeing as they improved over the years, the thesis follows the course of construction for three specific schoolhouses in Järva county – Piiumetsa, Mustla and Lehtmetsa-Risti.

School conditions in Estonia were not optimal when Estonia gained its independence, and soon the laws to arrange elementary education were created. At first, 4 years of elementary school was mandatory for each child between the ages 9 and 14, and by 1931, 6 years of education for ages 8-16. During this time, municipalities did their best to build or repair schoolhouses.

The objective of this thesis is to find answers to the following questions:

- 1) Which laws regulated the coordination of the material conditions in elementary schools?
- 2) How did the Järva county school network and the number of students change over time?
- 3) How did the Järva county government manage the betterment of the material conditions in elementary schools?
- 4) What did the building process for new schoolhouses look like?

To answer these questions, mostly reports on school conditions, education laws and local news about schools were used. The reports were very thorough, covering topics from the age and ethnicity of students to the expenses of the year and the material of the roof of the schoolhouse.

The most important law for most of the period was the 1920 law for public elementary schools, which was replaced by a new law in 1931. In 1922, the

government issued the schoolhouse building loan fund law, which helped many schools financially with the process of building a new house. In 1924, the special decrees for building elementary school buildings were issued, and can be considered quite stern for the time.

At first, the number of schools in Järva county grew, but after a few years the number began to decline, because many schools that had no perspective for growth had to be closed. The number of students kept growing, though, especially because of more and more of them attended six years of school instead of four.

Based on the yearly reports of school conditions, there were very many schools that struggled in cramped conditions, quite a few with the classrooms divided between two houses and a few that were too cold. In time, the number of schools in poor conditions lessened, but there always was a need for new school buildings. In the 1919/20 schoolyear almost half the schools worked in a schoolhouse with just one classroom, and there were also very many schools with just two classes. By 1931, from when there is the most exhaustive data, there were almost no schools with two classes, but still quite a few with just one classroom, because the biggest expense in education were the teachers' salaries, and by having just one teacher in one classroom, sometimes even four years of students were taught.

For a new schoolhouse to be built, there needed to be money. Even if the school could get a loan, at least 25% of the money had to come from the pocket of the municipality in which the school was situated. Most often the new schoolhouse was built right next to the old one, and in the case of Piiumetsa, the classrooms started working in the new house before it was fully finished. The building that took the longest to complete of the three was Mustla. The building process started in 1928, but was then paused for a long time because of financial problems. Piiumetsa schoolhouse was built the earliest, and also finished the fastest. The Lehtmetsa-Risti schoolhouse was moved from one municipality to the other and back because of financial problems, until finally Albu parish started the building process and finished the schoolhouse in 1935. That is strictly speaking out of the limits of the thesis, but since the schoolhouse was auspicated in february, there

certainly was not much done in that year, and almost the whole process took place in 1933 and 1934. Also, since Lehtmetsä-Risti is a good example of the length of time it could take to build a schoolhouse, it was incorporated in the thesis.

In the future, there is much ground to cover on the subject of the material conditions of schools in this period. Other counties are yet to be researched, and the results should also be handled jointly.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Brita Palmiste

(sünnikuupäev: 02.02.1992)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Järvamaa algkoolid aastatel 1919-1934: ainealine olukord ja uute koolimajade ehitamine, mille juhendaja on Ago Pajur

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 23.05.2016